

Ander licht op verspreiding karmozijn w Inventariseren met geurva

Over schoonheid valt te twisten. Weinig vlinderkenners zullen echter bestrijden dat het karmozijnrood weeskind tot de mooiste nachtvlinders van Nederland behoort. Steeds meer vlin-
deraars hebben de soort wel eens gezien, want het karmozijnrood weeskind lijkt de laatste
jaren iets algemener voor te komen.

Tekst: Dit blijkt ook uit de Veldgids Nachtvlinders (Waring en
Rolf Griffioen Townsend, 2006, 2015), de meestgebruikte nachtvlin-
dergids in Nederland. In 2006 werd het karmozijnrood
weeskind in deze gids nog beschreven als een zeer
zeldzame soort die vrijwel uitsluitend in oude eiken-
bossen op de Veluwe voorkomt. In de versie van 2015
is het een vrij zeldzame soort van uitgestrekte oude
bossen. Een waarneming in Noordoost-Nederland is
echter nog steeds vrij bijzonder. In Noctua, het data-
bestand van De Vlinderstichting en de Werkgroep
Vlinderfaunistiek, waren eind 2015 voor de provincies
Friesland, Groningen en Drenthe in totaal 106 waarne-
mingen van het karmozijnrood weeskind te vinden. De
oudste waarneming komt uit de provincie Groningen
en is van 1840. De meeste vlinders zijn na het jaar
2000 gezien; het ging doorgaans om maximaal 10
vlinders per jaar. 2013 was een uitzonderlijk goed jaar
met 30 waarnemingen met 33 exemplaren. De wees-
kinderen werden zoals gebruikelijk vooral op smeer
gezien. Vlinders die vooral op smeer afkomen lijken
vaak zeldzamer dan zij werkelijk zijn (Ellis & Huigens,
2015). Geldt dit ook voor het karmozijnrood weeskind?

Een nachtvlinderinventarisatie met geurvallen (een
'nieuw' type val) in het Drents-Friese Wold (DFW) doet
vermoeden van wel.

Inventariseren met geurval

Het inventariseren van nachtvlinders met smeer heeft
een aantal nadelen. Bij dagelijks smeren is meestal
onduidelijk hoe vaak hetzelfde individu waargenomen
wordt. Wil je het aantal vlinders tellen, dan moet je
ze merken of wegvangen. Daarnaast moet de waar-
nemer bij het smeren steeds fysiek op de vanglocatie
aanwezig zijn. Gelijktijdig op meerdere locaties vangen
vraagt om de inzet van meerdere personen. De nade-
len van het smeren zijn vergelijkbaar met die bij het
vangen van nachtvlinders met behulp van een laken
en een lamp. Vanwege de nadelen wordt in plaats
van een laken met lamp vaak een lichtval gebruikt.
Een logische vraag is dan: zijn er ook vallen waarmee
je vlinders kunt vangen die op smeer reageren? In de
West-Europese nachtvlinderliteratuur is over derge-
lijke vallen vrijwel niets te vinden. Ook in de Veldgids
Nachtvlinders worden ze niet besproken. Ze bestaan
echter wel en worden vooral in de Scandinavische
landen gebruikt, in het Zweeds heet de val *betesfal*
(in het Engels *bait trap*). De Scandinavische val werkt
echter op basis van insecticiden; het gebruik van
deze val ligt daarmee minder voor de hand. Daarom
is een insecticidenvrije val bedacht die werkt op basis
van geuren en licht. De vlinders worden met geuren
(zoete stof en fruit) in een donkere ruimte gelokt.
Daarna wordt de vlinders een schijnbare uitweg
geboden naar een daarboven gelegen vangruimte. De
bovenste ruimte heeft transparante wanden (licht)
en is gevuld met vijf eierdozen. Omdat de vlinders in
plaats van met licht met geuren in de val gelokt wor-
den, noem ik deze val hier geurval. De gevangen vlin-
ders kunnen na op naam gebracht en geteld te zijn,
net als bij de lichtval, weer elders vrijgelaten worden.
Van juni 2013 tot december 2015 werden vier à vijf van
deze vallen gebruikt bij een nachtvlinderinventarisatie
in een klein deel van het DFW (± 40 ha). De vallen
werden elke dag gecontroleerd. Ze bleken goed te
werken en onder andere bijzonder geschikt voor het
inventariseren van het karmozijnrood weeskind.

Een van de bij de inventarisatie in het Drents-Friese Wold gebruikte geurval.

Rolf Griffioen

weeskind in het Drents-Friese Wold llen

Rolf Griffioen

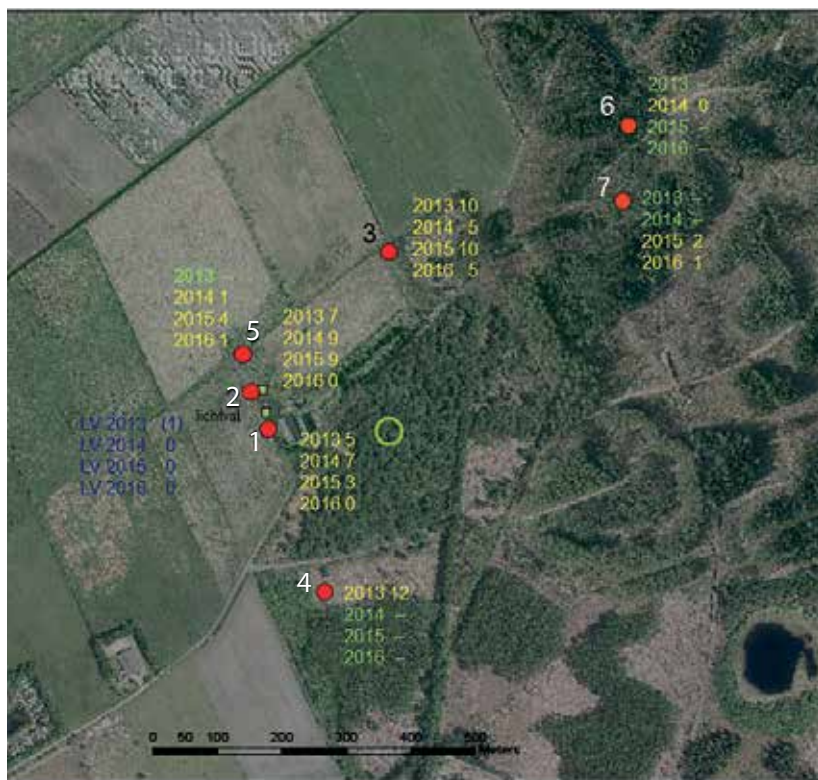

Twee exemplaren van het karmozijnrood weeskind die met dit model val zijn gevangen op 8 augustus 2013.

Het Drents-Friese Wold

Het karmozijnrood weeskind reageerde ook in het DFW slecht op licht. In drie jaar tijd werd met licht slechts één exemplaar gevangen (dagelijks werden twee lichtvallen gebruikt met een 8W en 20W lamp). Uit de inventarisatie met de geurvallen bleek echter dat het karmozijnrood weeskind in het inventarisatiegebied een vrij algemene soort is. In totaal werd de vlinder 84 keer gevangen. 2013 was met 34 vangsten het beste jaar. Omdat de gevangen exemplaren niet op de vanglocatie zelf vrijgelaten werden, is het aannemelijk dat het steeds om verschillende vlinders ging. Dit is gecontroleerd aan de hand van foto's. Het karmozijnrood weeskind is erg variabel en in combinatie

met beschadigingen aan de vleugels of slijtage meestal goed individueel herkenbaar. Uit de controle bleek dat de vlinders inderdaad zelden voor de tweede keer in een val aangetroffen werden. In 2013 was dit minimaal drie keer het geval en in 2014 minimaal één keer. Jaarlijks werden 20 tot 30 verschillende vlinders gevangen, steeds binnen de in Waring en Townsend (2015) aangegeven vliegtijd. De vliegtijd begon in de tweede helft van juli en eindigde in de eerste week van september. De vroegste vangst is van 24 juli (2014, 2015), de laatste vangst is van 7 september (2013). In 2013 werden de meeste vlinders in de tweede helft van augustus gezien. Dit was later dan in beide andere jaren; toen viel de piek in de eerste helft van deze

Aantal vangsten van het karmozijnrood weeskind per locatie in de periode juni 2013 tot en met december 2015 (- = geen val aanwezig). Geurvallen zijn aangegeven met een stip en een nummer, de lichtvallen als een groen vierkantje. De locatie waar de vlinders weer losgelaten werden, is groen omcirkeld.

maand. Het verschil in het aantal vangsten per jaar lijkt vooral het gevolg van het wisselen van vallocaties. De piek in 2013 hangt samen met het hoge aantal vangsten in een Amerikaanse eikenbos (locatie 4, zie kaartje). Deze val werd in verband met boswerkzaamheden verplaatst. Met de drie vallen die gedurende de gehele periode op dezelfde locatie hingen (de vallen 1, 2 en 3) werden jaarlijks rond de twintig exemplaren gevangen. Als we de drie vaste vallen als uitgangspunt nemen, waren er maar weinig soorten die zich qua stabiliteit met het karmozijnrood weeskind konden meten. Een van de uitzonderingen was de roestuil *Mniotype satura*. Voor deze landelijk zeldzame soort was ook het aantal exemplaren dat jaarlijks gevangen werd vergelijkbaar. De bruine herfstuil *Agrochola cellaris* bijvoorbeeld was veel algemener (1460 exx.), maar vertoonde tussen de jaren ook grote schommelingen in de aantallen. Het karmozijnrood weeskind onderscheidde zich ook van de andere nachtvlinders door het hoge aantal exemplaren dat al in de namiddag in de geurvallen werd aangetroffen. Het betrof maar liefst 43% van het totaal aantal waarnemingen. Dat het karmozijnrood weeskind regelmatig overdag vliegt, is ook uit de literatuur bekend (Schanowski et al. in Steiner & Nikusch, 1974, Waring en Townsend, 2015).

Leefgebied

Het karmozijnrood weeskind kon vrijwel overal in de randzone van het onderzochte bosgebied worden

aangetroffen (zie kaartje). Ook de enige waardplant van de soort, de eik, heeft hier een ruime verspreiding. Inlandse eiken domineren echter nergens en in het gebied staan vooral exoten zoals Japanse lariks, fijnspar en Amerikaanse eik). Het karmozijnrood weeskind werd zowel in een wilgenbosje in het open landbouwgebied als dieper het bos in gevangen. Opvallend was het hoge aantal vangsten in een bosvak met Amerikaanse eiken (locatie 4). Dat suggereert dat het karmozijnrood weeskind zich ook op deze niet-inheemse eikensoort kan voortplanten (Schanowski et al. in Steiner & Nikusch, 1974). In naaldbossen kwam het karmozijnrood weeskind maar weinig voor. In een dichte fijnsparrenaanplant werd de soort niet gevangen (locatie 6). Ook in de rand van een in het naaldbos gecreëerde kapvlakte (locatie 7) lag het aantal exemplaren laag.

De resultaten van de inventarisatie bevestigen dat in ieder geval de randen van loof- en gemengde bossen met eiken tot het leefgebied van het karmozijnrood weeskind behoren (Schanowski et al. in Steiner & Nikusch 1974). In hoeverre de vlinders ook andere delen van het bosgebied gebruiken is onbekend omdat daar geen vallen hingen. Dat het leefgebied vooral uit uitgestrekte oude bossen bestaat (Waring & Townsend, 2015, zie inleiding) blijkt niet uit de waarnemingen. De bosgebieden van het DFW zijn weliswaar uitgestrekt, maar op de vanglocaties zijn ze pas vlak voor de Tweede Wereldoorlog aangeplant; erg oud zijn ze dus niet.

Geurvallen en nachtvlinders

In het DFW werden de afgelopen drie jaar opvallend veel exemplaren van het karmozijnrood weeskind gevangen. Het aantal exemplaren ligt slechts een fractie lager dan het totaal aan waarnemingen voor de drie noordelijke provincies in het databestand Noctua. In Vlinders werd regelmatig benadrukt dat de inventarisatiemethode sterk kan bepalen of een soort gezien of gemist wordt (Voogd et al. 2007, Ellis & Huigens, 2015). Ook het hoge aantal vangsten van het karmozijnrood weeskind hangt waarschijnlijk samen met de manier van inventariseren. Dat is ook te zien aan slechts één exemplaar dat in het DFW met licht is gevangen en de grote aantallen die met de smeervallen zijn gevangen. De aanwezigheid van het karmozijnrood weeskind bleek met geurvallen relatief eenvoudig vast te stellen. Het aantal vangsten en de ruime verspreiding in het DFW doen vermoeden dat de soort ook elders in Noordoost-Nederland algemener voorkomt dan op grond van het aantal waarnemingen in Noctua het geval lijkt te zijn. Daarbij is het goed zich te realiseren dat het beperkte aantal waarnemingen in Noctua diverse oorzaken kan hebben, er hoeven niet per se weinig vlinders te zijn. Het kan bijvoorbeeld ook liggen aan het aantal waarnemers, of dat er weinig gesmeerd wordt. Het hoge aantal vangsten met de geurvallen wordt vooral verklaard door het feit dat de vallen continu in het veld hingen en dagelijks gecon-

troleerd werden. Deze onderzoeksintensiteit is bij smeren vrijwel onmogelijk. Dit is een van de redenen dat de geurval een aantrekkelijk alternatief voor het smeren vormt. Met geringe arbeidsinzet (het controleren van de val) en zonder verlies aan nachtrust kunnen met geurvallen grote aantallen nachtvlinders gevangen worden. Het maakt de geurval ook bijzonder geschikt voor simultaanonderzoek. Doordat gedurende de onderzoeksperiode steeds op meerdere locaties vallen hingen kon het leefgebied van het karmozijnrood weeskind vrij gedetailleerd beschreven worden (Spalding & Parsons, 2004). De voordelen van de geurval gelden niet alleen voor het karmozijnrood weeskind. Ook andere soorten nachtvlinders die op smeereageren zijn met geurvallen goed te inventariseren (Griffioen in voorbereiding). Geurvallen vormen dan ook een belangrijke aanvulling op de in de Veldgids Nachtvlinders besproken vangmethoden. Ze verdienen zowel bij het nachtvlinderonderzoek in Nederland als elders in West-Europa (veel) meer aandacht dan ze nu krijgen.

Literatuur:

Ellis W. & Huigens T. (2015) Hoe ver zijn we met het

inventariseren van de Nederlandse nachtvlinders? Vlinders 4 2015 20-22.

Griffioen R. (Entomologische Berichten in voorbereiding). Nachtvlinders inventariseren met geurvallen. Vlinders kunnen niet alleen zien maar ook ruiken.

Schanowski A., Ebert G., Hofmann A. & Steiner A. (1997). *Catocala sponsa* (Linnaeus 1767), Grosses Eichenkarmin. In: EBERT (Hrsg.): Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Band 5: Nachtfalter III. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart: 441-444.

Spalding A. & Parsons M. (2004). Light trap transects-a field method for ascertaining the habitat preferences of night flying Lepidoptera, using *Mythimna turca* (Linnaeus 1761) (Lepidoptera: Noctuidae) as an example. *Journal of insect conservation* 8: 185-190.

Voogd J., Groenendijk D, & Ellis W. (2007). Nachtvlinders zeldzaam of niet goed gezocht? Vlinders 4 2007 18-21.

Waring, P. & Townsend, M. (2006, 2015). Nachtvlinders, veldgids met alle in Nederland en België voorkomende soorten. Tirion Uitgevers, Baarn.

Met dank aan Willem Ellis voor het beschikbaar stellen van de gegevens uit het databestand van De Vlinderstichting en de Werkgroep Vlinderfaunistiek (Noctua).

Atalanta wint Tuinvlindertelling 2016

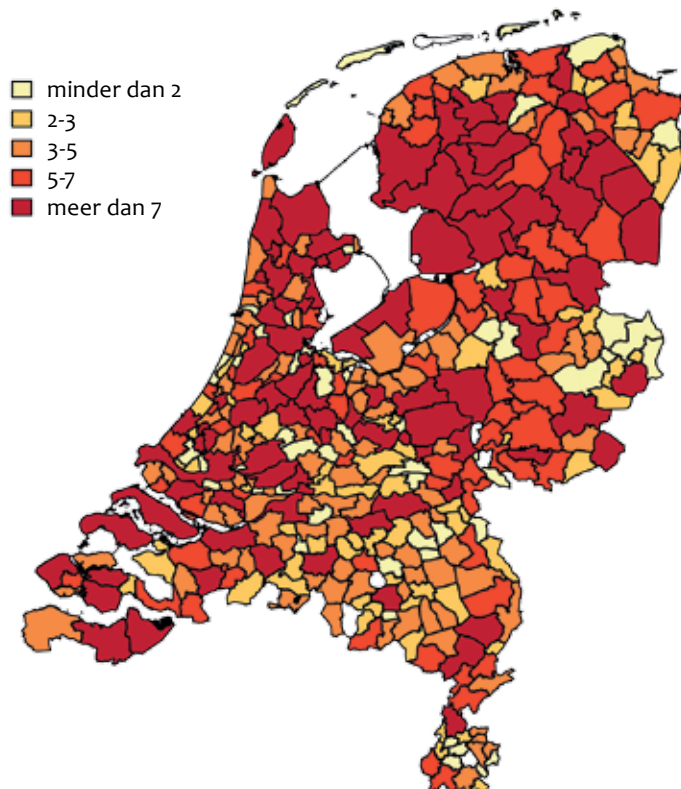
Tijdens de tuinvlindertelling, die De Vlinderstichting in het eerste weekend van augustus voor de achtste keer hield, was de atalanta met voorsprong de meest getelde vlinder.

De atalanta werd in heel het land met uitzondering van de noordelijke provincies het meest gezien. De kleine vos eindigde op de tweede plaats en de dagpauwoog werd derde. Opvallend genoeg waren in de noordelijke provincies de kleine vos en de dagpauwoog talrijker dan elders in Nederland. Ook in Vlaanderen, waar in hetzelfde weekend een tuinvlindertelling werd gehouden, kwam de atalanta als de uitgesproken winnaar uit de bus.

Op de kaart hiernaast is te zien dat het wel goed zit met de landelijke deelname: in heel Nederland werden vlinders geteld.

Wist u overigens dat u het hele jaar door de vlinders in uw tuin kunt tellen? Ga naar www.vlindermee.nl en tel mee!

Aantal tuinen waarin is geteld per gemeente (afgerond).